

שם המחקר: הנגשה לשונית עבור אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית: השפעת הביטוי

המרפרר על הבנה של טקסטים

שנה: 2019

מס' קטלוגי: 650

שם החוקר: אתי פריפלד בהנחיית: פרופ' אורנה פלג וד"ר סיגל עוזיאל-קרל

רשות המחקר: תכנית ללימודים קוגניטיביים של השפה ושימושיה, אוניברסיטת ת"א

תקציר המחקר:

עבודת גמר זו לתואר שני (תזה) נערכה בסיוע מלגה מקרן שלם.

היבטים רבים של תקשורת, כמו גם הזדמנויות ושירותים רבים, אינם נגישים כיום לאנשים עם מוגבלות שכלית. בין הסיבות לכך ניתן למנות קצב התרחשויות מהיר, מורכבות גבוהה של תהליכים ושל מידע, ואוריינות נמוכה של אוכלוסיית היעד (Yalon-Chamovitz, 2009). הנגשה לשונית היא אחת ההתאמות שניתן לבצע כדי להתגבר על קשיי הנגישות הנובעים מחסמים אלה, וההנחיות לביצועה זמינות ומשמשות את הקהילה המקצועית (עוזיאל-קרל, טנא-רינדה וילון-חיימוביץ, 2011). אולם, עד כה נבדקו הנחיות אלה אמפירית באופן מוגבל, ולמיטב ידיעתנו לא בשפה העברית (עוזיאל-קרל, טנא-רינדה וילון-חיימוביץ, 2016).

על מנת לבדוק את היעילות של הנחיות ההנגשה, בודדנו ובחנו תחילה עיקרון פשוט לשוני אחד: ההנחיה להעדיף שמות עצם מלאים על פני כינויי גוף. הנחיה זו נבחרה כיוון שאינה עולה בקנה אחד עם הידוע לנו על הבנה של ביטויים מרפררים בקרב אנשים שהתפתחותם תקינה: מחקרים בשפות שונות מצאו כי במקרה של קוראים עם התפתחות תקינה, הרפרור לישות קודמת באמצעות חזרה על השם קשה יותר לעיבוד מאשר רפרור באמצעות כינויי גוף (Almor, de Carvalho, Lima, Vernice, & Gelormini-Lezama, 2017; Gelormini-Lezama & Almor, 2011; Gordon, Grosz, & Gilliom, 1993; Shoji, Dubinsky, & Almor, 2016; Yang, Gordon, Hendrick, & Wu, 1999). אפקט זה, המכונה "קנס השם החוזר", מתקיים כאשר הישות שאליה מרפררת האנאפורה היא הנושא של המבע הקודם ולפיכך היא גם הישות הבולטת ביותר בזיכרון העבודה. לדוגמה, המשפטים "סוזן נתנה לבטסי אוגר. סוזן שאלה את בטסי אם היא אוהבת את המתנה" קשים יותר לקריאה מאשר המשפטים "סוזן נתנה לבטסי אוגר. היא שאלה אותה אם היא אוהבת את המתנה", כיוון שבמקרה הראשון הרפרור החוזר ל"סוזן", הישות הבולטת ביותר במבע, מתבצע באמצעות חזרה על השם ולא באמצעות כינויי גוף (Gordon et al., 1993). מאידך, מחקרים שהתמקדו באוכלוסיות קליניות מציינים לקות

בזיכרון כגורם להבדלים בתהליכים אנאפוריים (Almor, 2000). כך למשל, נמצא כי חזרה על השם סייעה לנבדקים עם אלצהיימר בזיהוי הקודמן, וזמני התגובה שלהם היו קצרים יותר בתנאי זה בהשוואה לכינוי גוף. מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון האם סוג הביטוי המרפרר (כינוי גוף לעומת שם חוזר) משפיע על תהליך ההבנה במקרה של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה); ואם כן, האם כיוון ההשפעה שונה מזה שנמצא בקרב אנשים עם התפתחות תקינה. שיערנו כי בניגוד לנבדקים עם התפתחות תקינה, אנשים עם מש"ה שסובלים מלקויות ביכולות הזיכרון יעדיפו רפרור באמצעות חזרה על שם, גם כאשר האנאפורה מתייחסת לישות הבולטת במבע ובזיכרון העבודה. על מנת לבחון השערה זו, במסגרת המחקר, נבדקים עם התפתחות תקינה ונבדקים עם מש"ה, קראו טקסטים קצרים בני שני משפטים: במשפט הראשון הוצגו שתי ישויות, ובמשפט השני התבצע רפרור חוזר לישויות באמצעות כינויי גוף או חזרה על השמות. לדוגמה, "הרופא בדק את רמי אתמול. הוא/הרופא אמר לו/לרמי לשכב במיטה". בחצי מהפריטים שתי הישויות הוצגו באמצעות שם פרטי (למשל, רמי ויוסי); ובחצי השני, אחת מהישויות הוצגה בשם פרטי (למשל, רמי), ואילו הישות השנייה הוצגה בשם עצם כללי המציין מקצוע או תפקיד (למשל, הרופא), ולמעשה סיפקה רמז סמנטי להבנת המשפט ולזיהוי הישויות המאוזכרות אחרי כל טקסט קצר (לדוגמה, "הרופא בדק את רמי אתמול. הוא/הרופא אמר לו/לרמי לשכב במיטה"), הוצגו לנבדקים שתי שאלות – בשתיהן נדרשה בחירה בין שתי הישויות המוזכרות בטקסט (לדוגמה, הרופא או רמי). השאלה הראשונה התייחסה למשפט הראשון שבו שתי הישויות הוצגו במפורש בשם (לדוגמה, את מי הוא בדק?). השאלה השנייה התייחסה למשפט השני, שבו הרפרור לישויות התבצע באמצעות חזרה על השם או באמצעות כינויי גוף (לדוגמה, "מי צריך לשכב במיטה?"). הנבדקים התבקשו ללחוץ באופן המהיר והמדויק ביותר על השם המתאים.

בהתאם למחקרים קודמים, נבדקים עם התפתחות תקינה הגיבו לאט יותר בתנאי השם החוזר בהשוואה לתנאי כינוי הגוף (קנס השם החוזר). הבדלים מובהקים בין שני התנאים נמצאו הן בזמני הקריאה של משפט המטרה, והן בזמני התגובה לשאלה הראשונה. באופן חשוב ובניגוד להשערותנו, בקרב הנבדקים עם מש"ה לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שני התנאים (כלומר, לא נמצא יתרון לתנאי השם החוזר). הסבר אפשרי לכך הוא שמרחק האנאפורה מן הקודמן היה קצר דיו כדי לשמור על הייצוגים מעוררים בזיכרון. ובנוסף, הייתה שונות גדולה בין יכולות המשתתפים עם מש"ה.

לאחר שנבדקה השפעת השימוש בכינוי גוף לעומת השם החוזר (ללא הבחנה בין שם פרטי לשם כללי), בדקנו בנפרד את השפעת שם העצם הפרטי לעומת כינוי גוף; והשפעת שם העצם הכללי לעומת כינוי גוף.

בהשוואה בין שם העצם הכללי לכינוי הגוף נמצא כי בקרב נבדקים עם מש"ה זמני התגובה לשאלה השנייה היו ארוכים יותר בתנאי השם (הכללי) החוזר, מאשר בתנאי כינוי הגוף. כלומר, בעוד שלא נמצאו עדויות לקיומו של אפקט קנס השם החוזר במקרה של חזרה על שם העצם הפרטי, כן נמצאו עדויות לקיומו במקרה של חזרה על שם העצם הכללי. זוהי עדות לכך שקנס השם החוזר מתקיים גם בקרב נבדקים עם מש"ה בנסיבות מסוימות – כאשר השם החוזר נושא מאפיינים סמנטיים רבים יותר מאשר שם פרטי שאינו מתייחס לאדם ספציפי. עם זאת, כיוון ששאלות המחקר ותכנון הניסוי לא התמקדו בסוגיית ההבדלים בין שמות העצם, יש להתייחס לממצא זה כאל ממצא ראשוני בלבד, ולהמשיך את המחקר בנושא. בנוסף, נבדקה גם ההשפעה של סוג שמות העצם המופיעים בטקסט על כל אחת מהקבוצות. נמצא כי הרמז הסמנטי הקל על נבדקי שתי הקבוצות את עיבוד הטקסטים, ובמקרה של נבדקים עם מש"ה – אף סייע להם לזהות נכונה את הרפרנט.

ממצאי המחקר אינם תואמים את הנחיית הפישוט הלשוני שנבדקה – ההנחיה להעדיף שמות עצם מלאים על פני כינויי גוף. לא נמצאו עדויות לכך שהחזרה על השם וההימנעות משימוש בכינויי גוף מסייעת לאנשים עם מש"ה בהבנת הטקסטים. להיפך, נמצא כי בנסיבות מסוימות החזרה על השם הקשתה על נבדקים אלה את עיבוד המידע. עם זאת, ייתכן שההעדפה של שמות עצם על פני כינויי גוף כן מועילה בנסיבות אחרות שלא נבדקו במחקר זה, למשל כשמרחק הקודמן מהביטוי האנאפורי גדול יותר או במקרה של אנשים עם יכולות זיכרון נמוכות יותר. לפיכך, נדרש מחקר נוסף כדי לקבוע אם יש צורך לסייג את ההנחיה כך שתתחשב בסוג שם העצם, במרחק הקודמן מהביטוי האנאפורי או ביכולות המסוימות של האוכלוסייה שאליה מופנה הטקסט. אך מעבר לכך, העובדה שהתגלתה אי התאמה בין הממצאים לבין ההנחיה שנבדקה, מדגישה את החשיבות של בדיקה אמפירית של הנחיות ההנגשה כדי להתאימן לצרכים של אוכלוסיית היעד.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)